

Törökország helye az átalakuló világrendben recenzió

(Emre Erşen – Seçkin Köstem (szerk.): Turkey's Pivot to Eurasia: Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order, Routledge, Abingdon, 2019. 200 p.)

Törökország napjainkban modernkori történelmének talán legintenzívebb időszakát éli. A magát regionális hatalomként definiáló állam Kelet és Nyugat között ingázva keresi identitását, a politikai elit által meghozott döntések pedig nem csupán a török társadalom sorsát határozzák meg, hanem az országotövező régiókat is erőteljesen befolyásolják. Rendkívül fontos és aktuális tehát az Emre Erşen és Seçkin Köstem által szerkesztett, és a Routledge gondozásában, 2019-ben megjelent kötet, amely tizenegy tanulmány keretében keresi a választ arra a kérdésre, hogy a török külpolitika irányváltása az elmúlt másfél évtizedben végérvényesen megszilárdította-e az ország pozícióját az eurázsiai hatalmak körében. A török, orosz, indiai és olasz szakértők kollaborációjának eredményeként megszülető kötet a török külpolitikát globális geopolitikai kontextusba helyezve vizsgálja, rámutatva a török állam útkeresése, valamint a világrend átalakulása közötti összefüggésre, ami a könyv egyik kulcsgondolatának tekinthető. A Nyugat relatív hatalmi pozíciójának gyengülése, valamint a feltörekvő hatalmak fokozatos erősödése ugyanis egy olyan nemzetközi környezet kialakulását eredményezte, amelyben Ankara geostratégiai mozgástere jelentős mértékben kitágult. Ahogyan azt Emre Erşen és Seçkin Köstem már a bevezető fejezetben leszögezik, a multipolárisá váló világrendben Törökország legfontosabb célja a Nyugattól való stratégiai autonómiájának megszilárdítása és saját középhatalmi státuszának megerősítése.

A 2002 óta megszakítás nélkül kormányon lévő Igazság és Felemelkedés Pártjához (Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP) kötődő új török külpolitika legkézzelfoghatóbb következménye Törökország Egyesült Államoktól, az Európai Uniótól és Izraeltől való eltávolodása, ezzel egyidejűleg egyre szorosabb stratégiai és gazdasági együttműködése olyan feltörekvő hatalmakkal, mint Oroszország, Irán és Kína. Ennek kapcsán érdemes megemlíteni a könyv Mustafa Kutlay által írt fejezetét, melyben a szerző geoökonómiai szempontból értékeli Törökország nemzetközi pozícióját. Kutlay kiindulópontja szerint a 2008-as globális pénzügyi válság széleskörben diszkreditálta a nyugati-típusú neoliberális gazdaságpolitikát, ennek nyomán világszinten megerősödött az ún. államkapitalista modell, melynek legfőbb jellegzetessége a végrehajtói hatalom kiterjesztett hatásköre. A válság másik fontos következménye, hogy felgyorsította a világ gazdasági súlypontjának elmozdulását, amit egyértelműen jelez az eurázsiai, afrikai és dél-amerikai erőközpontok közötti kereskedelmi-pénzügyi áramlások intenzitásának növekedése. Ezen nemzetközi tendenciákhoz igazodott a külpolitikai szempontból növekvő ambíciókkal rendelkező regionális hatalomként, belpolitikai szempontból pedig egyre inkább illiberális rezsimként működő Törökország. Kutlay szerint a török geoökonómiai stratégia fontos eredményének tekinthető, hogy az

országaz elmúlt másfél évtizedben sikeresen elmélyítette a BRICS-államokkal, és több más feltörekvő hatalommal való kereskedelmi és befektetési kapcsolatait. Ugyanakkor – amint arra Tarık Oğuzlu saját fejezetében rámutat – nyugati szövetségeseivel való viszonyának tagadhatatlan megromlása ellenére Ankara a velük való politikai és gazdasági kötődéseinek fenntartásában is érdekelt maradt.

A globális tendenciák mellett a könyv kiemelt figyelmet szentel a dinamikus változóregionális kontextusnak, és részletesen elemzi az elmúlt évtized geopolitikai fejleményeit a Törökországot övező térségekben. Ezek közül a legfontosabb tényező a szíriai konfliktus, amely markánsan befolyásolta a török állam kapcsolatát az Egyesült Államokkal, Oroszországgal és Iránnal. Az említett kapcsolatrendszereket a kötet külön fejezetekben ismerteti, bemutatva az olvasó számára, hogy a háború erőviszonyainak az alakulása hogyan ütött éket Ankara és Washington közé, és miként terelte az előbbit Moszkva és Teherán irányába. Ennek kapcsán érdemes külön kiemelni a Pavel K. Baev által írt fejezetet, amely a török-orosz kapcsolatokat elemezve mutatja be a geopolitikai és gazdasági tényezők közötti összefüggések komplex rendszerét. Baev konklúziója szerint a 2016 közepe óta meglehetősen intenzív török-orosz együttműködés megtévesztő, a két állam közötti valódi stratégiai partnerség esélye ugyanis továbbra is létező, területi alapú érdekellentétek miatt csekély. A szíriai konfliktus mellett a regionális kontextus másik, többször visszatérő eleme Kína Övezet és Út projektje. A kötet ezzel foglalkozó fejezetében Altay Atli kifejti, hogy a Távoll-Keletet Közép-Ázsián és a Közel-Keleten keresztül Európával összekötő kínai megaprojekt számos üzleti lehetőséget biztosít a török nagyvállalatok számára, ugyanakkor felhívja a figyelmet az elmúlt évtizedben kibontakozó török-kínai gazdasági együttműködést jellemző aszimmetria hatalmi aspektusára. Harsh V. Pant és Ketan Mehta tanulmányukban egy, a szakirodalomban meglehetősen alulreprezentált témát dolgoznak fel: Törökország és India viszonyát. A szerzőpáros meglátása szerint a két állam kapcsolata az „arab tavasz” kibontakozásakor vált szorosabbá, és elsősorban a terrorizmussal szembeni összehangolt fellépésre, valamint a gazdasági kooperációra terjed ki. Együttműködésük azonban erősen korlátozott maradt, amielsősorban azzal magyarázható, hogy Törökország a kasmíri területi vitában – civilizációs alapon – Pakisztán mellett foglal állást.

Feltétlenül említést érdemel a könyv Pınar İpek által írt fejezete, melyben a szerző a török energiabiztonság kérdéseit veszi górcső alá. Központi megállapítása, hogy az elmúlt három évtizedben dinamikus növekvő energiaszükséglettel rendelkező Törökország külpolitikájának meghatározó elemévé vált az energiakereskedelem biztonsági aspektusa. A szükséges erőforrások zavartalan áramlásának biztosítása mellett az AKP-kormány másik vonatkozó stratégiai ambíciója, hogy Törökországa regionális áramlásokat aktívan befolyásolni képes energetikai csomóponttá váljon. A szerző szerint azonban ezen célkitűzés gyakorlati megvalósulása a belátható jövőben – mindegyelőző az ország orosz gáztól való erőteljes függése miatt – valószínűtlen. A kötet a

nemzetközi szervezetek szerepét sem hanyagolja el: Nicola P. Contessi három teoretikus perspektívából – konstruktivista, neoliberais és realista – elemzi Törökország kapcsolatát a Sanghaji Együtműködési Szervezettel (SCO). Konklúziója szerint a török külpolitikának ma már deklarált célja a Kínát, Oroszországot, Indiát és Pakisztánt egyaránt tömörítő ázsiai csoporthoz való közeledés, amely a megfeneklett európai uniós csatlakozási folyamat alternatívájaként is felfogható. Contessi szerint azonban az ország NATO tagsága, valamint az európai gazdasági struktúrába való beágyazottsága miatt a teljesjogú török SCO-tagság egyelőre nem reális opció.

Meglátásom szerint a kötet egyik legnagyobb erénye, hogy szemben számos, geopolitikával foglalkozó munkával, nem próbálja meg „megúsni” a bel- és a külpolitika közötti összefüggések vizsgálatát, ennek megfelelően behatóan foglalkozik az elmúlt évtized legfontosabb török belpolitikai eseményeivel. Ezek közül, külpolitikai hatását tekintve a 2016 júliusi puccskísérlet a legjelentősebb, melynek következményeit a könyv csaknem minden fejezete tárgyalja. Çağdaş Üngör szerint a kormány megdöntésére irányuló kísérlet – amelyet az Egyesült Államokban élő, és az AKP-kormányral szemben kritikus Fethullah Gülen hittanító hálózatához tartozó, illetve ahhoz közel állókatonatisztek hajtottak végre – a modernkori török történelem egy mérföldkövének tekinthető, melynek legfontosabb hatása a török társadalom amerikaellenességének további erősödése volt. A török geopolitikai diskurzusban ezután vált meghatározóvá az „eurázsianista” és a „nyugatos” orientációk ideologikus szembeállítás. Özgür meglátása szerint a puccskísérletet követő kormányzati intézkedésekre adott nemzetközi reakciók felgyorsították Törökország keleti fordulatát, így az államcsíny sikertelensége tágabb értelemben az eurázsianista irányzat győzelmét jelentette. Ennekszimbolikus bizonyítéka volt Recep Tayyip Erdoğan elnök oroszországi látogatása, kevesebb, mint egy hónappal a júliusi eseményeket követően.

Zárszóként elmondható, hogy az Emre Ersen és Seckin Köstem által szerkesztett tanulmánykötet tudományos igényvel, és kellő mélységgel dolgozza fel a török külpolitika témakörét, kitérve a globális geopolitikai és gazdasági átrendeződés következményeire, a regionális konfliktusokra, az energiabiztonság kérdésére, valamint a törökországi belpolitikai fejlemények külpolitikára gyakorolt hatásaira. Elolvasása ezért feltétlenül ajánlott mindazok számára, akik érdeklődést tanúsítanak a 21. századi geopolitikai tendenciái, és Törökország átalakuló világrendben játszott szerepe iránt. Érdemes ugyanakkor szót ejteni néhány hiányosságról is, melyek némileg rontanak az összképen. Bár a kötet részletesen tárgyalja a közel-keleti geopolitikai és geoökonómiai viszonyokat, teljes mértékben negligálja az édesvízelosztás problémáját, dacára annak, hogy az immár évtizedek óta meghatározó eleme Törökország Szíriával és Irakkal való kapcsolatrendszerének; szerepe pedig a török energiabiztonság kapcsán is jelentős. Szintén több figyelmet érdemelt volna meglátásom szerint a Földközi-tenger keleti medencéje, ahol Törökország a mintegy tíz évvel ezelőtt felfedezett,

tenger alatti földgázkészletek ellenőrzése kapcsán került szembe Görögországgal, Izraellel és Ciprussal. Hiányosságként értékelhető továbbá, hogy a kötet nélkülözi a térképek használatát, ami – különösen a regionális konfliktusok vizualizálásának hiánya miatt – olykor megnehezíti az olvasói értelmezést. Végül, de nem utolsósorban, elmarad az egyes tanulmányok lényegi tartalmát szintetizáló és a legfontosabb eredményeket összegző záró fejezet, ami hagyhat némi hiányérzetet az olvasóban.

Jegyzet

¹ Az orosz, kínai és iráni vezetők támogatásukról biztosították Recep Tayyip Erdoğan török elnököt, ezzel szemben az Európai Unióban és az Egyesült Államokban elsősorban kritikus vélemények fogalmazódtak meg a kormány megtorló intézkedései kapcsán.

Lechner Zoltán